

خوانش سیاست‌های رقابتی در بازارهای جهانی انرژی با رویکرد کنترل رویه‌های ضدرقابتی (مقاله علمی - پژوهشی)

مهدي ملائي *

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۲۹

چکیده

وجود رفتارها و موقعیت‌های ضدرقابتی در بازارهای جهانی انرژی، به هر دلیل که به وجود آمده باشد، باید به رسمیت شناخته شود. آنچه حائز اهمیت است، اتخاذ سیاست‌های رقابتی متناسب، در راستای خنثی نمودن پدیده مزبور و ترویج رقابت است. تنوع فعالیت‌های حوزه انرژی و رفتارهای ضدرقابتی موجب شده، سیاست‌های رقابتی گوناگونی در سطح ملی و بین‌المللی برای مقابله مستقیم یا غیرمستقیم با رویه‌های ضدرقابتی، به منظور تسهیل رقابت و تحقق آن، از سوی کشورها و جامعه بین‌الملل تدوین گردد. البته حقوق رقابت بین‌الملل انرژی تنها به اقدامات حقوقی بسنده نکرده است، بلکه از سیاست‌های حقوقی، رقابتی، اقتصادی و مدیریتی، همان‌طور که در شأن اقتصاد انرژی است، چه در عرصه داخلی و چه در سطح بین‌المللی، بهره‌مند می‌شود. در این مقاله مختصری از سیاست‌های رقابتی به رشته تحریر در می‌آید. بر این اساس، سیاست‌های رقابتی انرژی در سطح ملی، فراملی و بین‌المللی، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

کلیدواژگان:

رویه‌های ضدرقابتی، بازارهای جهانی، انرژی، سیاست‌های رقابتی، قانون.

* استادیار، دانشکده صنایع و مدیریت، دانشگاه صنعتی شاهرود

مقدمه

انرژی نقش مهمی در تجارت و اقتصاد جهانی دارد و رعایت قواعد رقابت در بازارهای آن، امری اساسی و ضروری است. سیاست‌های رقابتی در پی ترویج و تسهیل رقابت در بازارهای انرژی هستند. ایجاد ساختار رقابتی در بازارهای جهانی انرژی موجب رونق بازار تجارت انرژی می‌شود.^۱ حقوق رقابت انرژی یکی از ساحت‌های مهم و پرنفوذ حقوق عمومی اقتصادی است.^۲ علم مذکور با ابزارهای اقتصادی سعی در ایجاد رقابت در بازار انرژی و مراقبت از آن دارد.^۳ حقوق رقابت انرژی به مجموعه قواعدی اطلاق می‌شود که هدف آن تنظیم بازار انرژی به منظور ارتقای کارایی، انصاف،^۴ یکپارچگی و تعادل آن است.^۵ این امر مهم، با اقداماتی از قبیل حذف مقررات زاید،^۶ قانون‌گذاری مجدد،^۷ تنظیم مقررات و تعیین ضمانت اجرای لازم^۸ به دست می‌آید که حالت آرمانی آن خودکنترلی بازار^۹ است؛ یعنی شرایطی فراهم می‌شود که مقام عالی تنظیم‌کننده مقررات، تنها نظارت می‌کند؛ چه در این وضعیت مراقبت‌های لازم صورت گرفته است و هر کس وظیفه خود را می‌داند. رقابت در اصل یک واژه عربی است که از ریشه «رqb»

۱. وکیلی مقدم، محمد حسین، **حقوق رقابت بین الملل**، مطالعات حقوق خصوصی، سال چهل و هفتم، ۱۳۹۶، شماره ۴ (۱۹)، صص ۷۶۳ - ۷۸۱.

۲. باقری، محمود و علی محمد فلاح زاده، **مبانی حقوق عمومی حقوق رقابت**، مجله مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۳۹، ۱۳۸۸، شماره ۳، ص ۶۳.

۳. طجریلو، رضا و محمدعلی کرباسیون، حاکمیت قانون و کارایی در نظام حقوق رقابت ایران، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، دوره ۴۷، ۱۳۹۶، شماره ۴، ص ۹۸۰.

۴. در اتحادیه اروپا تعریف واحدی از انصاف وجود ندارد. لیکن هدف نهایی جلوگیری از رفتار غیرمنصفانه در بازار است. در بریتانیا انصاف مبتنی بر رفتار یکسان است (ملائی، مهدی، **فلسفه ضمانت اجرای قرارداد**، تهران: دانشگاه خوارزمی، ۱۳۹۵، ص ۱۸۹).

john mcghee, *snells equity*, sweet & Maxwell, London, 2005, p11. Finn, p. *Essays in equity*, the law book company limited, Sydney, 1985, p 12. Martin & Harold greville hanbury, *modern equity*, sweet & Maxwell, London, 1993, p6. Bailey, Gunn, ormerod, *modern English legal system*, 3 edition, London, 1996, p16.

5. Daniel Mainguy *Droit de la concurrence*, paris, litec, 2010, p12.

6. deregulation

7. reregulation

8. regulation for competition

9. meta regulation

مشتق شده است. در کتب لغت عربی^۱ اکثراً به معنی فوق، یعنی نگاهبانی کردن و انتظار کشیدن، اشاره کرده و رقیب را به معنای حافظ دانسته‌اند. معادل انگلیسی واژه رقابت «competition» و معادل فرانسوی آن «concurrency» است. برخی از حقوق‌دانان جامع معانی گوناگون رقابت را تلاش برای تفوق و برتری دانسته‌اند.^۲ به زعم برخی، رقابت آزاد تنها روش تخصیص مناسب منابع است.^۳ در شرایط شکست بازار، اتخاذ سیاست رقابتی و دخالت نهادهای مدافع حقوق رقابت گریزناپذیر می‌شود.^۴ با وجود این، در عرصه بین‌الملل، وضع متفاوت است و اقتضائات خاص خود را دارد. در حقیقت نهادهایی همچون شورای رقابت وجود ندارد که بتواند بازار را به خوبی تنظیم و کنترل نماید. در بُعد جهانی، ضمانت اجرایی قوی‌تر از مساعدت و همکاری دولت‌ها و فشار افکار عمومی یافت نمی‌شود. در خصوص ضمانت‌اجرای اعمال ضدتجاری در بازارهای جهانی انرژی، بند ۵ ماده ۶ معاهده منشور انرژی شیوه‌ای خاص را اتخاذ نموده است.^۵

حقوق رقابت بین‌المللی انرژی تنها در پرتو رقابتی شدن بازارهای جهانی انرژی کسب اعتبار خواهد کرد. تشکیل بازارهای رقابتی انرژی تا دهه نود امری آرمانی تلقی می‌شد؛ وانگهی شکل‌گیری «پیمان منشور انرژی»، بارقه‌هایی از امید را بین فعالان بازارهای انرژی متبلور

۱. ر.ک. ابن منظور، ابو الفضل و محمدبن مکرم جمال الدین، *لسان العرب*، جلد ۱، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ سوم، ۱۴۱۴ هـ ق، ص ۴۲۴؛ ابوالحسین، احمدبن فارس بن زکریا، *معجم مقانیس اللغة*، جلد ۲، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۴۰۴ هـ ق، ص ۴۲۷؛ جزری، ابن اثیر، مبارک‌بن محمد، *النهاية في غريب الحديث و الأثر*، قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، چاپ اول، ۱۴۰۸ هـ ق، ص ۲۴۸؛ صاحب‌بن عباد، کافی الکفاة، اسماعیل بن عباد، *المحیط فی اللغة*، جلد ۵، بیروت: عالم الکتاب، ۱۴۱۴ هـ ق، ص ۴۰۶؛ جوهری، اسماعیل بن حماد، *الصحاح، تاج اللغة و صحاح العربیة*، جلد ۱، بیروت: دار العلم للملایین، چاپ اول، ۱۴۱۰ هـ ق، ص ۱۳۷. فراهیدی، خلیل‌بن احمد، *کتاب العین*، جلد ۵، قم: نشر هجرت، چاپ دوم، ۱۴۱۰ هـ ق، ص ۱۵۴؛ فیومی، احمد بن محمد مقرئ، *المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی*، جلد ۱، قم: منشورات دار الرضی، ۱۴۰۸ هـ ق، ص ۲۳۴؛ طریحی، فخر الدین، *مجمع البحرین*، جلد ۳، تهران: کتابفروشی مرتضوی، ۱۴۱۶ هـ ق، ص ۷۲.

۲. رشوند، مهدی، *حقوق رقابت در فقه امامیه حقوق ایران و اتحادیه اروپا*، تهران: دانشگاه امام صادق(ع)، ۱۳۸۸، ص ۱۸۷.

3. *Laurence Nicolas-Vullierme, Droit de la concurrence*, Vuibert, 2008, p2.

۴. شیخ الاسلامی، عباس و امید ابراهیمی، *ارزیابی حقوقی ساختار سازمانی و کارکردهای شورای رقابت*، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، دوره ۴۹، ۱۳۸۹، شماره ۳، ص ۶۹۵.

۵. ملائی، مهدی، *حقوق رقابت*، گرگان: انتشارات نوروزی، ۱۳۹۹، ص ۲۱۹.

ساخت.^۱ در خصوص کارایی عملی منشور به شدت اروپایی انرژی تردید وجود دارد. آیا معاهده مذکور که در ماده ۳، هدف خود را رقابتی کردن بازارهای انرژی اعلام کرده، در عمل منتهی به تحقق حقوق رقابت بین‌المللی انرژی می‌شود؟ سؤالی که پاسخ مثبت به آن حداقل در کوتاه‌مدت و میان‌مدت دشوار می‌نماید؛ چه خصایص استراتژیک، امنیتی و سیاسی بودن بازارهای جهانی انرژی، این واقعیت را مبرهن می‌سازد که حقیقت امر را نه بر اساس قواعد اقتصادی و حقوقی محض، بلکه باید در علم حقوق اقتصاد انرژی جستجو نمود. از منظر اصول دانش مزبور که برآیندی از علوم حقوق، سیاست، اقتصاد، مهندسی مخازن و پالایش بوده، تحقق هدف مندرج در ماده ۳ معاهده امری دشوار است.

رقابتی‌شدن صنعت و بازرگانی انرژی می‌تواند بازار انرژی را در سه سطح مختلف با اطمینان مواجه سازد. هر چند ممکن است منافع به‌دست آمده فعالان بازارهای انرژی چندان هم متعادل نباشد. این سه سطح عبارت‌اند از: الف) صاحبان ذخایر زیرزمینی نسبت به انتقال تکنولوژی؛ ب) سرمایه‌گذاران نسبت به حضور رقابتی در عملیات تولید انرژی؛ ج) اطمینان مصرف‌کنندگان از امکان دستیابی به قیمت مناسب. به همین دلیل منشور انرژی ماده‌های ۵ و ۶ خود را به ممنوعیت‌ها و الزام‌هایی اختصاص داده است که رقابتی بودن بازار انرژی را تضمین می‌کند. ممنوعیت‌های مذکور در معاهده انرژی از مقررات مواد ۳ تا ۱۱ پیمان گات اقتباس شده‌اند. برخی از این ممنوعیت‌ها عبارت‌اند از: الزام بنگاه‌ها به خرید محصولات دارای منشأ داخلی، محدودساختن خرید، مشروط ساختن واردات، تعیین سقف واردات.

رفتارها و موقعیت‌های ضدرقابتی در بازارهای جهانی انرژی، به هر دلیل که به‌وجود آمده باشد، باید شناسایی شود. آنچه حائز اهمیت است، اتخاذ سیاست‌های رقابتی متناسب، در راستای خنثی نمودن پدیده مزبور است. تنوع فعالیت‌های حوزه انرژی و رفتارهای ضدرقابتی موجب شده است، سیاست‌های رقابتی گوناگونی در سطح ملی و بین‌المللی برای مقابله مستقیم یا غیرمستقیم با رویه‌های ضدرقابتی، به منظور تحقق قواعد رقابت و تسهیل آن، از سوی کشورها و جامعه جهانی تدوین گردد. به طور کلی، سه سیاست رقابتی ساختاری،^۲ رفتاری^۳ و عملکردی^۴ وجود

۱. ملائی، مهدی، *حقوق رقابت بین‌المللی انرژی*، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱، ص ۹.

2. Structural Approach
3. Conduct Approach
4. Performance Approach

دارد. در سیاست ساختاری استانداردهایی از حیث حداقل تعداد بنگاه‌ها و حداکثر میزان سهام بازار انرژی لحاظ می‌شود.^۱ در سیاست رفتاری هنجارها و باید و نبایدهای رفتاری شرکت‌ها در بازار انرژی تبیین می‌شود و در سیاست عملکردی، میزان مداخله دولت‌ها و سازمان‌های انرژی بستگی به عملکرد بازار انرژی نظیر کارایی، پیشرفت و سودآوری دارد. این سیاست‌ها منتهی به وجود، بقا و استمرار رقابت در بازار می‌شود.^۲ از منظر مایکل پرتز، سیاست رقابتی تابعی از پنج عامل ورود شرکت‌های جدید، وجود محصولات جانشین، قدرت چانه‌زنی خریداران و فروشندگان و میزان رقابت بین بنگاه‌هاست.^۳ سیاست رقابتی در طول زمان و در مواجهه با سایر سیاست‌ها تکامل یافته است؛ به نحوی که در دهه ۱۹۸۰ تنها سیاست موجود سیاست رقابتی بود، لیکن از پایان دهه هشتاد میلادی به منظور توسعه رقابت‌های جهانی به مرور با سیاست صنعتی ترکیب شد.^۴

حقوق رقابت بین‌الملل انرژی تنها به اقدامات حقوقی بسنده نکرده است، بلکه مجموعه‌ای از سیاست‌ها و ابزارهای حقوقی، سیاسی، اقتصادی و مدیریتی را همان‌طور که در شأن اقتصاد انرژی است، چه در عرصه داخلی و چه در سطح بین‌المللی در اختیار دارد. یافته‌های مذکور برای نخستین بار در اینجا مطرح می‌شود و تا جایی که نگارنده تفحص نموده، علی‌رغم اهمیت موضوع، تاکنون در این خصوص تحقیق جامع و مانعی انجام نشده است. بر این اساس، نخست سیاست‌های رقابتی در سطح ملی و سپس در عرصه فراملی و بین‌المللی، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. سیاست‌های رقابتی ملی در بازارهای انرژی

منظور از سیاست‌های رقابتی ملی مجموعه سیاست‌هایی است که دولت‌ها در قلمرو حاکمیت خود برای ترویج و تسهیل رقابت و کنترل رفتارها و موقعیت‌های ضدرقابتی در حوزه انرژی تدوین می‌کنند که منشأ داخلی یا خارجی دارند. میزان تأثیرگذاری سیاست‌های رقابتی مذکور، به

1. Baumol, W.J., "Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure", *American Economic Review*, Vol. 72, 1982, PP. 1- 15. And see Kenneth, D. G., Caroline J. & E. L. Lynk, *Industrial Organization: Competition, Growth and Structural Change*, 4th Edition, Taylor & Francis Group, 1992, p27.

2. Peter, Davis & Eliana Garces, *Quantitative Techniques for Competition and Antitrust Analysis*, Princeton University Press, 2010, p132.

۳. صدراپی‌جواهری، احمد، **مقدمه‌ای بر اصول سیاست رقابتی**، مجله اقتصادی، ماهنامه بررسی مسایل و سیاست‌های اقتصادی، ۱۳۹۰، شماره ۱۱(۹)، صص ۱۸۱-۱۹۰.

۴. برومندجری، شهزاد، بررسی سهم نظریه‌بازی‌ها در سیر تحول سیاست‌های رقابتی و صنعتی در اقتصاد صنعتی، فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه، ۱۳۹۸، ۲۴ (۱)، صص ۱۳۵-۱۵۲.

میزان قدرت آن کشور در عرصه بین‌الملل ارتباط مستقیم دارد و این مسئله به نوبه خود، تابع متغیرهای دیگری است. وضع قانون رقابت در انرژی، آزادسازی، خصوصی‌سازی، اقدامات قضایی، اداری، نظارتی، فنی و سیاسی از سیاست‌های متداولی هستند که هر دولتی با توجه به امکانات خود از آنها بهره می‌گیرد.

۱.۱. سیاست‌ها و راهبردهای قانونی در حوزه رقابت انرژی

وضع قانون رقابت انرژی، از این نظر که استراتژی تسهیل و ترویج رقابت و مقابله با رفتارهای ضدرقابتی را ترسیم می‌کند و بدان نظم و نسق می‌بخشد، حائز اهمیت است. معاهده منشور انرژی اعضا را مکلف ساخته است که به وضع قوانین و قواعد حقوق رقابت به منظور مقابله با موقعیت‌های ضدرقابتی در حوزه انرژی، مبادرت نمایند. معمولاً متصدی اجرای قانون رقابت، نهاد رقابتی است که در حقوق ایران و فرانسه به شورای رقابت موسوم است. سیاست رقابت اتحادیه اروپا از چهار ابزار اصلی برای کمک به این امر استفاده می‌کند: قواعد ضدانحصار کلاسیک، کنترل ادغام، نظارت بر بنگاه‌های دارای حقوق خاص یا انحصاری و کنترل کمک‌های دولتی. آزادسازی انرژی مستلزم استفاده همه‌جانبه از هر چهار ابزار به منظور ایجاد و تضمین رقابت واقعی در بازارهای برق و گاز اروپا است.^۱ این فرایند در دهه ۱۹۹۰ آغاز شد؛ زمانی که جامعه اروپا تصمیم گرفت بازارهای گاز و برق را برای رقابت و ایجاد یک بازار انرژی اروپایی یکپارچه به منظور الغای انحصارات ملی آزاد کند.^۲ ساختار مقررات رقابت اتحادیه اروپا در زمینه انرژی شامل سه جنبه است: الف) دسترسی مستقیم به مقررات، ب) اجرای شبکه‌ای یعنی ایجاد نظم دستگاه اروپایی، ج) اجرای خصوصی یعنی توانایی شرکت‌های خصوصی و افراد برای استیفای حقوق خود.^۳ در ایالات متحده، ریاست‌جمهور دستور تشکیل گروه توسعه ملی انرژی را به منظور توسعه یک سیاست ملی انرژی و با هدف یاری‌رساندن به بخش خصوصی و در صورت

1. Albers, Michael, "Energy Liberalization and EC Competition Law", *Fordham International Law Journal*, Volume 25, Issue 4. 2001, p909.

2. Scholz, Ulrich and Purps, Stephan, "The Application of EC Competition Law in the Energy Sector", *Journal of European Competition Law & Practice*, 2010, Vol. 1, No. 1, p37.

3. Maria, Salerno, Francesco, "The Competition Law-ization of Enforcement: The Way Forward for Making the Energy Market Work?" *European University Institute, Florence Robert Schuman Centre for advanced studies Florence School of Regulation*, 2007, pages5.

لزوم به دولت‌های ملی و محلی تأمین و توزیع انرژی قابل اطمینان، دسترسی و عاری از آلاینده‌گی زیست محیطی برای آینده، صادر کرده است.^۱

۱.۲. سیاست‌های رقابتی قضایی، شبه قضایی و داوری

دستگاه قضایی هر کشور ضامن اجرای قوانین رقابت انرژی است. البته گفتار فوق بدان معنا نیست که سیستم قضایی، مستقلاً توانایی مقابله با تمام رویه‌های ضد رقابتی را دارد.^۲ در این خصوص محدودیت‌هایی وجود دارد: نخست آنکه دستگاه قضایی نیز به عنوان رکنی از ارکان جامعه، نمی‌تواند از مقررات مصوب پارلمان تخطی نماید و تنها بر اساس اختیارات قانونی که برای آن در نظر گرفته شده است، باید حرکت نماید. صلاحیت محلی و ذاتی دادگاه‌ها، دومین محدودیت به شمار می‌رود. سومین محدودیت دادگاه‌ها، به معاهدات دوجانبه بین کشور متبوع سرمایه‌گذار و کشور سرمایه‌پذیر مرتبط می‌شود. به عبارت دقیق‌تر، هرگاه در معاهدات دوجانبه، دقیقاً مرجع و آیین رسیدگی تعیین شده باشد، دادگاه‌ها مکلف به تبعیت از آن می‌باشند. البته آنکه پیوستن کشورها به معاهدات بین‌المللی، آنها را محدود به چارچوب‌های تعیین شده در معاهده می‌نماید. به عنوان نمونه، معاهده منشور انرژی آیین خاصی را برای رفع اختلافات مربوط به سرمایه‌گذاری و تخطی از قواعد حقوق رقابت پیش‌بینی کرده است و اعضا مکلف‌اند مقررات مزبور را اجرا نمایند.^۳

در کنار نهادهای قضایی، مراجع شبه قضایی نظیر شورای رقابت در ایران، فرانسه^۴ و سایر کشورها وجود دارد. به دلالت قانون رقابت، نهاد مزبور چنانچه رفتار ضد رقابتی را در قلمرو حاکمیت کشور متبوع مشاهده نماید، مکلف به پیگیری و اتخاذ تصمیم مناسب است. شیوه اجرای آرای نهادهای رقابتی در کشورهای مختلف، متفاوت است. به موجب قانون اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی که بخشی از آن را قانون رقابت ایران تشکیل می‌دهد، آرای شورای

۱. گروه توسعه سیاست ملی انرژی ایالات متحده، *سیاست ملی انرژی*، تهران: سازمان بهینه‌سازی مصرف سوخت کشور، ۱۳۸۲، ص ۱۵.

2. Michell, Paul, "Litigation and the Competition Act: Procuring Anti-Competitive Effects through Public Process", *HeinOnline*, Can. LJ, 1996, p245.

۳. ملائی، مهدی، *حقوق رقابت بین‌المللی انرژی*، پیشین، ص ۲۶۳.

4. Demarigny, Fabrice, "Independent administrative authorities in France and the case of the French Council for Competition", *Imprint Routledge*, 1st Edition, 1996, p 23.

رقابت را اجرای احکام دادگستری به موقع اجرا خواهد نمود. صلاحیت و اختیارات شورای مزبور در راستای مقابله با رفتارهای ضدرقابتی، در مواد ۵۱ و ۶۱ قانون مزبور احصا شده است. افزون بر شورای رقابت، از نهادهای داوری نیز نباید غافل ماند. هرچند نهادهای مزبور بیشتر در عرصه بین‌المللی به کار می‌رود، در حقوق داخلی نیز بدان استناد می‌شود (ماده ۴۵۴ قانون آیین دادرسی مدنی ایران).

۱.۳. سیاست‌های رقابتی اداری، عمومی و آموزشی

هرچند وضع قوانین ضد انحصار از وظایف اختصاصی پارلمان است، اما در خصوص وضع آیین‌نامه‌ها و اساس‌نامه‌های انرژی، اختیاراتی به هیئت وزرا و رئیس‌جمهور داده شده است. افزون بر آن، قدرت فرامین اجرایی رئیس‌جمهور در بسیاری از کشورها نیز قابل ذکر است.^۱ به دلالت اصل ۸۵ و ۱۳۸ قانون اساسی ایران، مجلس در موارد ضروری می‌تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند. افزون بر آن شبکه رقابت بین‌المللی^۲ به کشورها توصیه کرده است اقداماتی عمومی نظیر آموزش عمومی و تحقیق در راستای ترویج رقابت و منافع آن در بخش انرژی انجام دهند.^۳

۱.۴. سیاست‌های رقابتی نظارتی

نظارت به معنای اعمال محدودیت است که ترجمه واژه کنترل در زبان انگلیسی و فرانسه است. نظارت به معنای ارزیابی و انطباق اعمال با استانداردها، نیز آمده است.^۴ رفتارها و موقعیت‌های ضدرقابتی، معمولاً در فضایی مبهم و عاری از نظارت شکل می‌گیرد. نظارت دائمی بر عملکرد شرکت‌های انرژی موجب می‌شود که سوءاستفاده‌های اقتصادی و رقابتی به حداقل برسد. در اروپا تغییر رژیم‌های نظارتی به سمت رقابت مبتنی بر بازار به طور گسترده مورد بحث قرار گرفت و تا حد زیادی به معنای عقب‌نشینی یا حداقل بازتعریف نقش دولت و ابزارهای آن

1. see R.Mayer, Kenneth, "With the stroke of a pen: Executive orders and presidential power", *princeton university press*, 2001, p 112.

2. International Competition Network.

۳. حسینی، شمس‌الدین، **سیاست رقابتی و قانون رقابت**، مجله اتاق بازرگانی، ۱۳۸۲، شماره ۲، ص ۱۶.

4. <http://www.bazresi.ir/portal/Home/asta/html> (last visited on 07/05/ 2017).

است.^۱ نظارت ممکن است اطلاعی یا استصوابی باشد. شراکت با شرکت‌های خارجی انرژی، یکی از طرق نظارت استصوابی به شمار می‌رود. به موجب اصل هفتاد و ششم قانون اساسی ایران، مجلس شورای اسلامی حق تحقیق و تفحص در امور انرژی را دارد. سازمان بازرسی کل کشور و شورای رقابت نیز از دیگر مراجع نظارتی ایران محسوب می‌شوند.

۱.۵. آزاد سازی در حوزه انرژی

به حذف مداخلات دولت در بازارهای سرمایه و مالی و رفع موانع تجارت آزادسازی می‌گویند. آزادسازی بازارهای انرژی ممکن است به طرق مختلف بر چشم‌انداز بهره‌وری انرژی تأثیر بگذارد. فشار نزولی بر قیمت‌ها، انگیزه‌های کارایی را کاهش می‌دهد و پایان انحصار عرضه، اجرای برنامه‌های مدیریت سمت تقاضا را دشوارتر می‌کند. از سوی دیگر، حذف کنترل‌های قیمت می‌تواند به برخی از بازدارنده‌های نظارتی پایان دهد و آزادسازی تأمین‌کنندگان را قادر می‌سازد تا بهره‌وری انرژی را همراه با واحدهای انرژی به بازار عرضه کنند. بنابراین اثرات کلی آزادسازی برای بهره‌وری انرژی پیچیده است. برخی از نواقص مهم بازار با رقابت در عرضه کالاهای انرژی برطرف نمی‌شود. با این حال، تغییرات اساسی‌تر ممکن است در درازمدت باعث تمایز بیشتر در بازارهای عرضه شود که در آنها می‌تواند اولویت بالاتری برای بهره‌وری انرژی وجود داشته باشد. در این راستا، اقدامات سیاستی که ممکن است روند را تشویق کند، ضروری است.^۲ در بریتانیا، انرژی ارزان، کاهش فقر سوخت، کاهش عمده انتشار دی اکسید کربن و امنیت انرژی از طریق حفظ تنوع گسترده‌ای از منابع، چهار هدف اصلی سیاست انرژی هستند. این اهداف از طریق رقابت به دست می‌آیند. پس از بررسی اسناد سیاست انرژی نیروی کارگری جدید، مشخص شد سیاست مذکور نتوانسته است میزان ناسازگاری دوجانبه این اهداف را تحت رژیم سیاست‌گذاری آزادکار ارزیابی کند. افزون بر آن، موفقیت‌های آشکار آزادسازی بازار انرژی در طول دولت‌های محافظه‌کار ارتباط چندانی با رقابت ندارد و هزینه‌های مبادله تزیق رقابت فزاینده به سیستم‌های انرژی بریتانیا و اروپا احتمالاً تهدید فزاینده امنیت انرژی را تشدید

1. Hancher, Leigh and de Hauteclouqu, Adrien, "Manufacturing the EU Energy Markets: The Current Dynamics of Regulatory Practice", *European University Institute*, Florence Robert Schuman Centre for advanced studies loyola de palacio programme on energy policy, 2010, p 8.

2. Eyre, N. "A golden age or a false dawn? Energy efficiency in UK competitive energy markets". *Energy policy*, 26(12), 1998, pp 963-972.

می‌کند.^۱ اتحادیه اروپا به منظور ترویج رقابت در انرژی بسته‌های آزادسازی را تدوین کرده است. در ایران هرچند بورس انرژی تأسیس شده و امکان فروش برق توسط نیروگاه‌های خصوصی مهیا شده است، به عقیده محققان نمی‌توان بازار انرژی مذکور را رقابتی دانست.^۲ با وجود این، آزادسازی قیمت انرژی را موجب مقرون به صرفه بودن نیروگاه‌های بادی در ایران قلمداد کرده‌اند.^۳ به نظر می‌رسد در کوتاه‌مدت قدرت رقابت‌پذیری بین‌المللی حوزه انرژی ایران تحت تأثیر آزادسازی تجاری قرار نمی‌گیرد.^۴

۱.۶. خصوصی سازی در بخش انرژی

در خصوصی سازی، از میزان تصدی‌گری و مدیریت دولت در بخش انرژی کاسته می‌شود. خصوصی سازی موجب بهبود ناکارآمدی حاصل از مالکیت و مدیریت دولتی در بازارهای رقابتی می‌شود؛ با وجود این، خصوصی سازی در برخی زیرساخت‌ها مانند آب مطلوب ارزیابی نشده است. ایجاد رقابت و اخذ اصولی مالیات منجر به خصوصی سازی موفق می‌شود.^۵ این امر در حوزه انرژی ایران مانند برق شروع شده است، اما نبود قوانین متناسب در خصوصی سازی از اشکالات عمده آن محسوب می‌شود.^۶ کمبود بودجه دولتی در ایران و افزایش هزینه‌های بخش انرژی خصوصی سازی را اجتناب‌ناپذیر کرده است.^۷ در مکزیک، افزایش بیش از حد خصوصی سازی

1. Rutledge, I. "New Labour, energy policy and 'competitive markets'". *Cambridge Journal of Economics*, 31(6), 2007, pp 901-925.

۲. معبودی نیشابوری، رضا، سید علیرضا رضایی و سجاد اولادی، **حقوق رقابت در عرصه انرژی؛ با تأکید بر تجربه اتحادیه اروپا و ایران**، مطالعات حقوق انرژی، ۱۳۹۹، شماره (۱) عم صص ۲۱۳-۱۹۵.

۳. مطهری، سیدعلی اکبر، مجید احمدیان، زهرا عابدی و حمیدرضا غفارزاده، **ارزیابی اقتصادی بهره‌گیری از نیروگاه‌های بادی در ایران با در نظر گرفتن اثر سیاست آزادسازی قیمت انرژی**، پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران، ۱۳۹۳، شماره (۱۰) ۳، صص ۲۰۰-۱۷۹.

۴. مصری نژاد، ش، **آزادسازی تجاری و رقابت‌پذیری بین المللی در ایران: کاربرد مدل تعادل عمومی قابل محاسبه (CGE)**، مطالعات اقتصاد بین الملل ۲۱، شماره (۲) (پیاپی ۳۷)، ۱۳۸۹، صص ۱۰۱-۱۱۶.

۵. رستمی، ولی و ایام کمرخانی، **رقابت، مالیات‌ستانی و ارتقای کیفی خصوصی سازی**، برنامه‌ریزی و بودجه، ۱۳۹۵، شماره ۱۳۳، صص ۱۵۷-۱۷۱.

۶. نظری منتظر، سیمایی صراف، ح، **خصوصی سازی شرکت های توزیع نیروی برق: بایسته‌های تقنینی و حقوقی**، پژوهش‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انرژی، ۱۳۹۶، شماره ۳ (۸)، صص ۶۹-۹۷.

۷. لالی رضا، معقولی پوریا، حداکثر سازی جذب منابع مالی بخش خصوصی در توسعه شبکه‌های انتقال انرژی الکتریکی، نشریه انرژی ایران، ۱۳۹۶، شماره ۲۰ (۱)، صص ۱۲.

انرژی نقض قانون اساسی شمرده و مورد انتقاد واقع شده است.^۱ در سال ۱۹۸۷، حزب محافظه‌کار بریتانیا قول داد صنعت برق را به یک صنعت رقابتی خصوصی‌شده تبدیل کند و توسعه انرژی هسته‌ای را ترویج کند. خصوصی‌سازی منجر به انتقال آشکار ریسک‌های مرتبط، به‌ویژه ریسک تعهدات هسته‌ای به شرکت‌ها شد. اما نتیجه نهایی آن در بخش هسته‌ای مطلوب نبود.^۲ در سال ۲۰۰۷، دولت کارگر تلاش جدیدی برای ساخت نیروگاه‌های هسته‌ای برای فعالیت در بازار رقابتی برق آغاز کرد. تنظیم‌کننده انرژی، در مورد اینکه آیا یک بازار رقابتی عمده‌فروشی برق می‌تواند امنیت عرضه را فراهم کند یا خیر، تردید ایجاد کرد.^۳

۱.۷. سیاست‌های اختصاصی ضد انحصار در انرژی

دولت‌ها برای مقابله با آثار زیان‌بار رویه‌ها و موقعیت‌های سوءتجاری در بازار انرژی، سیاست‌های فنی و اختصاصی را در حوزه انرژی اتخاذ کرده‌اند. سیاست‌های مورد بحث، بیشتر به منظور خنثی‌سازی آثار تخریبی رفتارها و موقعیت‌های ضدرقابتی صورت می‌گیرد. افزون بر آن، اقدامات مزبور برخلاف ابزارهای عمومی، بیشتر برای مقابله با رفتار ضد رقابتی دولت‌ها در عرصه بین‌الملل صورت می‌گیرد.

۱.۷.۱. سیاست تنوع‌بخشی حوزه انرژی

اقدامات ضدرقابتی حوزه انرژی که بیشتر مبنای سیاسی دارند، زمانی مؤثر واقع می‌شوند که کشور زیان‌دیده وابستگی شدیدی به منابع مذکور داشته باشد. بر این اساس، چنانچه سیاست تنوع‌بخشی در دستور کار قرار گیرد، آثار مخرب اقدامات ضد رقابتی به حداقل می‌رسد. سیاست تنوع‌بخشی وجوه مختلفی دارد. مهم‌ترین ابعاد سیاست مذکور عبارت‌اند از: سیاست تنوع‌بخشی عرضه، تقاضا و منابع انرژی.

1. del Castillo-Mussot, Marcelo, Jorge A. "Montemayor-Aldrete, Jeb Sprague-Silgado, and Alfredo de la Lama Garcia. Global Capitalism and the Neoliberal Privatization of Energy Reserves: A Mexico Case Study." *Perspectives on Global Development and Technology* 17, no. 1-2, 2018, pp 103-115.

2. Jupe, Robert. "The privatization of British Energy: Risk transfer and the state." *Accounting, Organizations and Society* 37, no. 2, 2012, pp 116-129.

3. Thomas, S. "Competitive energy markets and nuclear power: Can we have both, do we want either?" *Energy policy*, 38(9), 2010, pp 4903-4908.

۱.۷.۱.۱. سیاست تنوع‌بخشی عرضه

موضوع امنیت انرژی کشورهای اتحادیه اروپا همچنان در رأس آن قرار دارد.^۱ کشورهای مصرف‌کننده انرژی، اغلب از این سیاست بهره می‌گیرند. سیاست مذکور از مسئله امنیت عرضه نشئت گرفته است. سیاست ژاپن در تنوع بخشیدن به منابع واردات انرژی، خطرات خاص این کشور را کاهش داده است.^۲ به دنبال وقوع شوک اول نفتی و با تشکیل آژانس بین‌المللی انرژی، کشورهای صنعتی غرب مجموعه‌ای از سیاست‌های راهبردی را به کار گرفتند که بعدها تحت عنوان سیاست‌های امنیت عرضه انرژی شناخته شد. شاخصه‌های اصلی سیاست‌های امنیت عرضه انرژی را می‌توان به شرح زیر خلاصه نمود: به حداقل رساندن وابستگی اقتصاد به انرژی از طریق صرفه‌جویی، بهینه‌سازی مصرف و افزایش کارایی انرژی، متنوع‌سازی انواع انرژی از طریق توسعه انرژی اتمی و انرژی‌های غیر فسیلی، متنوع‌سازی مبادی تأمین نفت خام، ذخیره‌سازی نفت خام و تشویق کشورهای تولیدکننده نفت اوپک به در اختیار داشتن ظرفیت مازاد تولید نفت برای افزایش تولید در مواقع اضطراری.^۳ علت عمده نگرانی‌های غرب، وجود زمینه‌های بسیار حساس اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و تاریخی به منظور شکل‌گیری تحولات سیاسی غیر قابل پیش‌بینی در کشورهای حوزه خلیج فارس است.^۴ نکته اصلی آن است که تناسب چشمگیری بین حجم ذخایر و تولیدات نفت خام در حوزه‌های اروپا، آمریکا و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه وجود دارد، لکن مقایسه تناسب مزبور با عدم تناسب سطح تولیدات اوپک، خلیج فارس و پنج کشور اصلی تولیدکننده خلیج فارس، موجب اولویت تأمین عرضه از طریق تنوع‌بخشی به منابع عرضه برای کاهش وابستگی جهان صنعتی به نفت خلیج فارس است؛ اگرچه نتیجه اقدامات مزبور، گستردگی طیف هزینه‌های تولید و افزایش ریسک

1. Wisniewski Jaroslaw, "EU Energy Diversification Policy and the Case of South Caucasus" *Political Perspectives*, Volume 5 (2), 2011, p 58.

2. Hayden Lesbirel, "Diversification and Energy Security Risks: The Japanese Case", Published online by Cambridge University Press: **October 2004, p2.**

۳. حسنتاش، غلامحسین، **کنکاشی در ایده امنیت تقاضای انرژی**، ماهنامه اقتصاد انرژی، ۱۳۸۶، شماره ۹۲، ص ۹۶.

۴. درخشان، مسعود، **اوپک و منافع ملی**، مجلس و پژوهش، سال ۹، تهران، سال ۱۳۸۲، شماره ۳۴، ص ۱۹۱.

سرمایه‌گذاری، در حوزه‌های پرهزینه است. مسئله امنیت عرضه، در صدر سیاست ملی ایالات متحده به عنوان بزرگ‌ترین مصرف‌کننده نفت خام، قرار دارد.^۱

۱.۷.۱.۲. سیاست تنوع‌بخشی منابع انرژی

سیاست تنوع‌بخشی به منابع انرژی، توسط کشورهای مصرف‌کننده انرژی دنبال می‌شود. کشورها به این نتیجه رسیده‌اند که وابستگی زیاد به یک یا چند نوع خاص از انرژی، امنیت ملی و اقتصادی آنها را به شدت تهدید می‌کند. به عنوان نمونه، فنلاند متخصص چندین فناوری انرژی جایگزین به ویژه در انرژی زیست توده و انرژی آبی است.^۲ از منظر سیاست ملی انرژی ایالات متحده، سیاست انرژی می‌تواند موجب تغییر منابع سنتی انرژی و سوخت‌های جایگزین شود. این امر باعث افزایش امنیت انرژی ملی و بهبود شرایط محیط زیست شد.^۳ توسعه نیروی باد در چین از دیگر اقدامات تجلی این سیاست است. در چین تعدادی از اقدامات و سیاست‌های تشویقی رقابتی توصیه شده است: معرفی مکانیسم‌های مبتنی بر بازار از طریق قرارداد خرید برق استاندارد؛ ایجاد سیاست‌ها و مقررات سرمایه‌گذاری مؤثر برای جذب سرمایه‌گذاری خصوصی؛ ترویج بومی‌سازی تولید توربین بادی؛ تنظیم سیاست‌های مالیاتی و یارانه و اصلاح نهادهای دولتی برای ایجاد قوانین و مسئولیت‌های روشن برای سیاست‌گذاری و افزایش ارتباطات و هماهنگی بین سازمان‌های دولتی.^۴ سیاست ژاپن در تنوع بخشیدن به منابع واردات انرژی، خطرات خاص را کاهش داده است، اگرچه تغییرات اساسی در ساختار سیاسی و اقتصادی انرژی بین‌المللی و به‌ویژه بازارهای نفت نیز به میزان قابل توجهی خطرات سیستماتیک را کاهش داده است.^۵ آلمان تصمیم به تغییر سریع به سمت انرژی سبز گرفت. در حال حاضر، تعداد زیادی

۱. حسنتاش، سید غلامحسین، **کنکاشی در ایده امنیت تقاضای انرژی**، ماهنامه اقتصاد انرژی، ۱۳۸۶، شماره ۹۲، ص ۹۷.

2. Aslani, Alireza, Naaranoja, Marja, "Energy diversification in Finland: achievements and potential of renewable energy development", *International Journal of Sustainable Energy*, Volume 32, 2013, P504.

۳. سازمان بهینه‌سازی مصرف سوخت کشور، **وزارت انرژی ایالات متحده امریکا؛ برنامه‌های تحقیقی، توسعه و آمادگی نفت و گاز**، تهران: سازمان بهینه‌سازی مصرف سوخت کشور، ۱۳۸۲، صص ۲۹-۳۰.

4. Liu, W. Q., Gan, L., & Zhang, X. L. "Cost-competitive incentives for wind energy development in China: institutional dynamics and policy changes". *Energy Policy*, 30(9), 2002, pp 753-765.

5. Hayden Lesbirel, "Diversification and Energy Security Risks: The Japanese Case", Published online by Cambridge University Press, 2004, pp 2-10.

تأسیسات برق بادی در آلمان ساخته شده است.^۱ پارلمان آلمان از سیاست‌های حمایتی برای برق با منبع انرژی‌های تجدیدپذیر حمایت کرده است.^۲

۱.۷.۱.۳. سیاست تنوع‌بخشی تقاضا

سیاست تنوع‌بخشی تقاضای انرژی از سوی کشورهای اصلی تولیدکننده انرژی اتخاذ می‌شود. به همان اندازه که امنیت عرضه برای کشورهای مصرف‌کننده انرژی اهمیت دارد، امنیت تقاضا نیز برای کشورهای اصلی تولیدکننده حائز اهمیت است. این سیاست ممکن است هزینه‌هایی را برای کشورهای تولیدکننده داشته باشد. تحریم نفتی ایران از سوی کشورهای غربی و آمریکا، لزوم اتخاذ سیاست مزبور را بیش از گذشته نمایان ساخت.^۳

۱.۷.۲. افزایش بازدهی و کارایی و صرفه‌جویی در مصرف انرژی

سیاست مزبور بیشتر از سوی کشورهای مصرف‌کننده انرژی اعمال می‌شود، لکن کشورهای تولیدکننده انرژی نیز به تدریج دریافته‌اند با افزایش بازدهی و کارایی و صرفه‌جویی در مصرف انرژی، می‌توانند مقدار بیشتری تولید کنند و در نتیجه درآمدهای خود را افزایش دهند.^۴

۱.۷.۳. صندوق ذخیره ارزی

حساب ذخیره ارزی یکی از روش‌هایی است که توسط برخی از کشورهای تولیدکننده نفت، مانند ایران، پس از پشت سر گذاردن شوک ناشی از کاهش شدید درآمدهای نفتی راه‌اندازی شد. حساب ذخیره ارزی اهدافی نظیر ایجاد ثبات در میزان درآمدها، تبدیل دارایی‌ها به دیگر انواع ذخایر و توسعه فعالیت‌های تولیدی و سرمایه‌گذاری و تأمین بخشی از اعتبار موردنیاز طرح‌ها و فراهم کردن امکان تحقق فعالیت‌های پیش‌بینی‌شده در برنامه را مدنظر قرار می‌دهد.

1. Voigt, C. C., Lehnert, L. S., Petersons, G., Adorf, F., & Bach, L. "Wildlife and renewable energy: German politics cross migratory bats". *European Journal of Wildlife Research*, 61(2), 2015, pp 213-219.

2. Jacobsson, S., & Lauber, V. "The politics and policy of energy system transformation—explaining the German diffusion of renewable energy technology". *Energy policy*, 34(3), 2006, pp256-276.

۳. حسنتاش، سید غلامحسین، **کنکاشی در ایده امنیت تقاضای انرژی**، ماهنامه اقتصاد انرژی، ۱۳۸۶، شماره ۹۲، ص ۱۰۱.

۴. ملائی، مهدی، **حقوق رقابت**، پیشین، ص ۱۷۳.

۱.۷.۴. ارتقای فناوری و صنعت ملی

عصاره رفتارهای ضد رقابتی، انحصارطلبی است. این مسئله موجب شده است کشورهای صنعتی به راحتی فناوری و تکنولوژی خود را در اختیار سایر ملل قرار ندهند. این امر که در عرصه بین‌المللی، امری طبیعی به شمار می‌رود، تنها با ارتقای فناوری، تکنولوژی و صنعت ملی مرتفع خواهد شد.^۱

۱.۷.۵. ذخیره‌سازی انرژی

ذخیره‌سازی نفت خام و فرآورده‌های نفتی، با توجه به بحران‌ها و نوسان‌هایی که در بازار جهانی این مواد ایجاد می‌شود، از اهمیت خاصی برخوردار است. ذخیره انرژی، به‌عنوان یک گام متوسط چندمنظوره در راستای مصرف تمیز و کارآمد از انرژی، نگرانی سراسر جهان را دریافت کرده است.^۲ این ذخایر می‌توانند در بعضی مواقع اهرمی به منظور حفظ قیمت بازار یا تغییر آن باشند.

۲. سیاست‌های رقابتی فراملی و بین‌المللی در بازارهای جهانی انرژی

منظور از سیاست‌های رقابتی فراملی و بین‌المللی، سیاست‌هایی است که برای ترویج و تسهیل رقابت و کنترل رفتارهای ضدرقابتی، فراتر از مرزهای یک کشور یا در سطح بین‌الملل اتخاذ می‌گردد. اقدامات سیاسی، موافقت‌نامه‌ها، رجوع به داوری بین‌المللی و نهایتاً پوشش معاملات در قبال نوسانات نامطلوب قیمت، از جمله سیاست‌های رقابتی بین‌المللی محسوب می‌شوند.

۲.۱. سیاست مدیریت ریسک

برای مقابله با خطرات احتمالی ناشی از نوسانات شدید و نامطلوب قیمت نفت خام، می‌توان از مشتقات بهره برد. فضای حاکم بر بازارهای جهانی نفت و اقدامات ضدرقابتی منتهی به تغییرپذیری شدید قیمت نفت شده است. سرمایه‌گذاری در چنین محیطی، بسیار خطرناک خواهد بود. این وضعیت فعالان بازار را به اتخاذ تدابیری واداشته است. سیاست مدیریت ریسک در بازارهای انرژی، تدبیر مناسبی بود که به موازات تشکیل بورس‌های بزرگ،^۳ به تدریج خودنمایی کرد و به سمت کمال خویش شتاب گرفت.

۱. ملائی، مهدی، *حقوق رقابت بین‌المللی انرژی*، پیشین، ص ۲۷۷.

2. Liu, Chang, Feng Li, Lai-Peng Ma, "Advanced Materials for Energy Storage", *Advanced energy Materials*. v22, 2010, p28.

۳. ملائی، مهدی، *حقوق انرژی*، پیشین، ص ۵۵.

۲.۱.۱. استراتژی‌های مقابله با ریسک

هر فعالیت اقتصاد انرژی درجه‌ای از ریسک دارد که قابل حذف کامل نیست. مدیر ریسک باید توانایی تحلیل روند تحولات بازار را داشته باشد تا به سرعت، تصمیمات مقتضی را اتخاذ نماید. این مسئله در بازارهای جهانی انرژی، جایگاه واقعی خود را باز می‌یابد. فرض کنید پالایشگری برای تولید فرآورده‌های نفتی، به مقدار مشخصی نفت خام با اوصاف معین نیاز دارد. تغییرات غیر قابل پیش‌بینی، همواره پالایشگر مزبور را در معرض افزایش نامطلوب قیمت قرار می‌دهد. برای مقابله با چنین خطری، استراتژی‌های حذف ریسک، قبول ریسک، استقبال از ریسک، گوناگون‌سازی ریسک و پوشش ریسک قابل تصور است. در پوشش ریسک، پالایشگر ریسک دیگری را آگاهانه قبول می‌کند که با ریسک اولیه همبستگی منفی دارد؛ یعنی جهت‌های این دو ریسک مخالف هم است. به عنوان مثال، هرگاه پالایشگری که در معرض ریسک ناشی از افزایش قیمت نفت خام باشد، اقدام به معاملهٔ جبرانی^۱ می‌کند که بر مبنای ریسک کاهش قیمت نفت خام تعریف شده است و بدین ترتیب خود را در مقابل ریسک پوشش می‌دهد.^۲ این گونه معاملات در بازار آتی‌ها^۳ انجام می‌شود.

۲.۱.۲. مشتقات متداول بازارهای جهانی نفت

مشتقات مجموعه ابزاری هستند که برای پوشش معاملات در بازارهای جهانی انرژی به کار می‌روند. چهار گروه اصلی مشتقات عبارت‌اند از: سلف‌ها، آتی‌ها، اختیارات و معاوضات.^۴ مدیریت ریسک قیمت انرژی، نسبت به توسعهٔ بیشتر بازارهای نرخ بهره و ارز خارجی، هنوز در دوران نخستین بلوغ خود به سر می‌برد.^۵ مدیریت ریسک و ادغام آتی‌ها، سلف‌ها، سوآپ‌ها و اختیارات خارج از بورس با بازارهای نقدی، اکنون بخش جدایی‌ناپذیر عملیات یک شرکت نفتی در

1. Offsetting Transaction

۲. درخشان، مسعود، *مشتقات و مدیریت ریسک در بازارهای نفت*، تهران: موسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، چاپ اول، ۱۳۸۳، صص ۴-۸.

3. Futures Markets

۴. واریان، هال، *تحلیل اقتصاد خرد*، ترجمه رضا حسینی، تهران: نشر نی، چاپ چهارم، ۱۳۸۸، صص ۵۰۴ به بعد.

5. p.c.fusaro, energy risk management, McGraw – hill, new York, 1998, J.B.Warrick, Wisconsin, energy forum, sept, 1999, A.Weron, R.Weron, Power exchange: risk management strategies, CIRE, Wroclaw, 2000.

بازارهای جهانی نفت هستند. مدیریت ریسک به وسیله معامله جبرانی، از قرار گرفتن در معرض نوسانات شدید قیمت می‌کاهد. تغییرات قیمت با ابزارهای مالی کنترل می‌شود.^۱

۲.۲. اقدامات سیاسی رقابتی

تدابیر سیاسی همان‌طور که می‌تواند عاملی برای شکل‌گیری رویه‌ها و موقعیت‌های ضدرقابتی باشد، به همان ترتیب می‌تواند روشی برای مقابله با رفتارهای ضدرقابتی باشد. اقدامات سیاسی، به‌ویژه بهره‌گیری از سیاست خارجی متناسب، ابزار ایجاد تعادل پویا و تعامل هم‌افزا بین امنیت انرژی و توسعه ملی است. جایگاه نفت در سیاست خارجی توسعه‌گرا، ناشی از دلایل مختلفی از جمله تعیین قیمت نفت، نظام حقوقی میادین مشترک، حفظ جایگاه تولید، انتقال فناوری پیشرفته و برخی مسائل امنیتی-سیاسی است.^۲ سه نوع سیاست در خصوص کالای انرژی به ویژه نفت خام وجود دارد. دو نوع آن یعنی سیاست‌های مصرف‌محور و سلاح‌محور، منجر به ایجاد فضای ضدرقابتی می‌شود، لکن اتخاذ سیاست سوم که در ذیل می‌آید، منتهی به هم‌گرایی و مقابله با فضای ضدرقابتی شده و منافع طرفین تا حدودی تأمین می‌شود. این سیاست به امنیت انرژی و توسعه جهانی موسوم است. از دید سند چشم‌انداز بیست‌ساله ایران، رویکرد با جهان می‌بایست تعاملی باشد.^۳ البته تدابیر سیاسی و سیاست تعامل، تنها راهکار نیست و در بسیاری موارد نا موفق بوده است. در این حالت، یک سیاست آن است کشورهایی که منافع مشترکی دارند، بدون اینکه خود سوءنیتی دایر بر انجام اقدام ضدرقابتی داشته باشند، با یکدیگر همکاری کنند تا صرفاً اقدامات ضدرقابتی طرف مقابل را خنثی سازند. البته اگر در این امر افراط شود، ممکن است رویه ضدرقابتی دیگری، ناخود آگاه شکل گیرد.^۴

۲.۳. سیاست رقابتی داوری، سازش و مذاکره بین‌المللی

از آنجایی که مرجع قضایی مؤثر و قوی بسان حقوق داخلی در عرصه بین‌المللی وجود ندارد، یکی از بهترین روش‌ها برای حل و فصل مشکلات ناشی از رفتارهای ضدرقابتی در بازارهای جهانی انرژی، رجوع به داوری بین‌المللی است. سازش و مذاکره نیز در عرصه بین‌الملل نقش

1. p.c.fusaro, energy risk management, MCGraw – hill, new York, 1998, p2.

۲. روحانی، حسن، *آینده نفت و گاز کشور و نوع رابطه با جهان*، همایش نفت و سیاست خارجی، تهران، ۱۳۸۸، ص ۴۰.

۳. همان، ص ۳۸.

۴. ملائی، مهدی، *حقوق رقابت بین‌المللی انرژی*، پیشین، ص ۲۹۴.

مهمی دارند. کشورها و شرکت‌ها می‌توانند در معاملات انرژی یا به موجب یک معاهده بین‌المللی، بر ارجاع امر به داوری توافق کنند. یکی از مهم‌ترین این معاهدات، معاهده منشور انرژی است که در خصوص مقابله با رویه‌های ضدرقابتی، راهکارهایی را تدوین کرده است.^۱

۲.۴. سیاست‌های بیمه

در حوزه انرژی، بیمه سیاست جبرانی مطلوب ارزیابی می‌شود^۲ و اقسام مختلفی دارد.^۳ در بازارهای انرژی می‌توان از سیاست بیمه^۴ از جمله بیمه صرفه‌جویی انرژی^۵ و بیمه قیمت بهره برد. بیمه قیمت که به منظور به حداقل رساندن مشکلات ناشی از نوسانات قیمت کاربرد زیادی دارند^۶ و درآمدهای نفتی را تثبیت می‌کند، به فروش تأمینی نیز معروف است و خود انواعی دارد.^۷

۲.۵. سیاست‌های بیمانی و معاهدات بین‌المللی

امنیت عرضه و نیاز مبرم کشورهای صنعتی از یک‌سو و نیاز کشورهای تولیدکننده و کمتر توسعه‌یافته به انتقال تکنولوژی و سرمایه‌گذاری خارجی و امنیت تقاضا از سوی دیگر، فعالان بازارهای انرژی را به آن سمت سوق می‌دهد که راه همکاری و مذاکره را بر مقابله و رویارویی ترجیح دهند. نقطه عطف این کوشش‌ها، انعقاد پیمان منشور انرژی در سال ۱۹۹۴ میلادی است، لکن در خصوص پیشرفت آن تردیدهایی وجود دارد. این تردیدها بیشتر از آنجا ناشی می‌شود که برخی از فعالان مهم عرصه انرژی، از جمله اعضای اوپک، تنها عضو ناظر پیمان فوق و از اجرای تعهدات آن مبری هستند. علاوه بر پیمان منشور انرژی، سیاست‌های دیگری نیز اتخاذ شده است. آزادسازی بازار گاز اروپا یکی دیگر از این سیاست‌هاست. البته خاطرنشان می‌شود

1. Hobér ,Kaj, "Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty", *Journal of International Dispute Settlement*, Volume 1, Issue 1, February 2010, P 153.

۲. ملائی، مهدی، *حقوق انرژی*، پیشین، ص ۲۱۸.

۳. ملائی، مهدی، *حقوق بیمه*، گرگان: نشر نوروزی، ۱۴۰۰، ص ۱۳.

4. Mills ,Evan, "The insurance and risk management industries: new players in the delivery of energy-efficient and renewable energy products and services", *Energy Policy* , Volume 33, Issue 3, February 2003, P1257.

5. Richard B. Jones and David R. Tine , "Quantifying the Financial Value of Insurance for Energy Savings Projects", *Study on Energy Efficiency in Buildings*, 2014, P207.

6. Mills, Evan, "Risk transfer via energy-savings insurance, *Energy Policy*, Volume 31, Issue 3, February 2003, P 273.

۷. آذری، مصطفی، *بورس نفت ایران*، تهران: موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۱۳۸۶، صص ۲۷-۲۸.

پیمان‌هایی از قبیل نفتا و آپک نیز به منظور تحقق حقوق رقابت فراملی پیش‌تر وجود داشته است و کالای انرژی نیز موضوع آن می‌باشد.^۱ معاهده منشور انرژی یکی از مهم‌ترین توافقات جهانی در خصوص مسائل انرژی است.^۲ هدف اصلی این معاهده، تلاش برای رقابتی کردن بازارهای انرژی است. منشور بر اصولی بدین شرح مبتنی است: توسعه بازار آزاد انرژی، تنظیم مقررات ناظر بر جریان سرمایه‌بخش خصوصی و مشارکت آنها در پروژه‌های انرژی عدم تبعیض میان اعضا؛ احترام به حق ملت‌ها در حاکمیت بر منابع طبیعی و به رسمیت شناختن اهمیت سیاست‌های ناظر بر انرژی‌های سازگار با محیط زیست. گذشته از آنکه رقابت، عنوان ماده ۶ معاهده منشور انرژی را یدک می‌کشد، سیاست‌های رقابتی و قواعد حقوق رقابت به صورت پراکنده در معاهده خونمایی می‌کند.^۳

۲.۵.۱. توسعه بازار باز و رقابتی

نتیجه اعمال سیاست‌های رقابتی و اعمال قواعد حقوق رقابت، ایجاد بازار رقابتی و تسهیل و ترویج رقابت است. تدوین‌کنندگان معاهده این مسئله مهم را مد نظر داشته و گذشته از آنکه در مقدمه بر رعایت قواعد حقوق رقابت تأکید کرده‌اند، در نخستین مواد نیز از آن یاد نموده‌اند. طبق ماده ۳ معاهده، طرف‌های متعاقد به ارتقای دسترسی به بازارهای بین‌المللی مبتنی بر شرایط بازرگانی و به طور کلی به توسعه یک بازار باز و رقابتی برای مواد و محصولات انرژی مبادرت خواهند کرد.

۲.۵.۲. مقابله با رفتار ضد رقابتی

اهمیت رعایت قواعد رقابت در نزد متعاهدین، به مقدمه و ماده ۳ محدود نشده است و ماده‌ای مستقل تحت عنوان رقابت را نیز در معاهده گنجانده‌اند. به دلالت ماده ۶، هر طرف متعاقد به کاهش انحرافات بازار و موانع رقابت، در فعالیت اقتصادی در بخش انرژی اقدام خواهد کرد. یکی

۱. شورای جهانی انرژی، *انرژی برای جهان فردا*، مترجم: داریوش فروغی، تهران: کمیته ملی انرژی ایران، ۱۳۷۵، ص ۳۱۹.

2. Konoplyanik, Andrey, Walde, Thomas, "Energy Charter Treaty and its role in international energy", *Journal of energy & natural resources law*, Vol 24, No 4, 2006, pp 523- 559.

۳. ملائی، مهدی، *جلوه‌های حقوقی*، جلد ۲، گرگان: انتشارات نوروزی، ۱۳۹۱، ص ۹۹.

از لوازم اعمال قواعد حقوق رقابت در حوزه انرژی، داشتن قوانین متناسب در قلمرو حاکمیت کشورهاست. برای مقابله با رفتارهای ضدرقابتی در بند ۵، آیین خاصی پیش‌بینی شده است.^۱

۲.۵.۳. پرهیز از اقدامات تبعیض‌آمیز

پرهیز از اقدامات تبعیض‌آمیز، از مفاهیم بسیار کلیدی در حقوق رقابت است؛ به نحوی که تبعیض را یکی از علل عمدهٔ اختلال در بازار باید دانست. در عرصهٔ بین‌الملل برای مقابله با این پدیده، رعایت دو اصل رفتار ملی و دولت کامله‌الوداد را الزامی دانسته‌اند. این مسئلهٔ مهم را می‌توان در مواد مختلفی از معاهدهٔ منشور انرژی نیز مشاهده نمود.^۲

۲.۵.۴. شفافیت

رویه‌های ضدرقابتی معمولاً در فضایی مبهم و غیرشفاف توسعه می‌یابند. افزون بر آن، سوءاستفاده از عدم آگاهی سایر رقبا به دلیل عدم انتشار به موقع احکام و قوانین و عدم پاسخ‌گویی، راه را برای گسترش رفتارهای سوء تجاری هموار خواهد ساخت. تدوین‌کنندگان معاهده که این مسئله را مد نظر داشته‌اند، در ماده ۲۰ مقرراتی راجع به آن گنجانده‌اند.

۲.۵.۵. وضعیت بنگاه‌های دولتی برخوردار از امتیاز

دخالت دولت‌ها در اقتصاد نتیجه‌ای جز انحصار و کاهش کارآمدی نخواهد داشت و به همین علت با دخالت دولت‌ها مخالفت کرده‌اند. در برخی از کشورها از قبیل ایران، بنگاه‌های دولتی را نیز به صراحت مشمول قواعد حقوق رقابت دانسته‌اند.^۳ از آنجایی که در برخی از کشورها هنوز بنگاه‌های دولتی زمام امور انرژی را به دست دارند، ماده ۲۲ معاهده تکلیف بنگاه‌های مزبور را روشن ساخته است. به استناد مادهٔ اخیر، هر طرف متعهد تضمین خواهد کرد هر بنگاه دولتی که حفظ یا ایجاد می‌نماید، فعالیتش را در ارتباط با فروش یا ارائهٔ کالاها و خدمات در قلمرو این طرف متعهد، به گونه‌ای سازگار با تعهدات طرف مزبور بر اساس بخش سوم این معاهده، هدایت خواهد کرد.

۱. ملائی، مهدی، *حقوق رقابت*، پیشین، ص ۲۱۹.

۲. برای نمونه مواد ۷ و ۸ معاهده.

۳. ماده ۴۳ قانون اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی ایران.

نتیجه‌گیری

در راستای ترویج و تسهیل رقابت و کنترل رویه‌های ضدرقابتی در بازارهای جهانی انرژی، سیاست‌های رقابتی ملی و بین‌المللی اتخاذ شده است. از منظر کارایی سیاست‌های رقابتی، به نظر می‌رسد سیاست‌های ملی کشورها تا حدی مؤثر بوده است. لیکن میزان تأثیرگذاری سیاست‌های رقابتی داخلی، خود تابع عوامل مختلفی مانند جایگاه کشور هدف در عرصه بین‌الملل، میزان ظرفیت‌ها و توانایی‌های داخلی یک کشور و انسجام داخلی آن است. افزون بر آن، مهم است که در سیاست داخلی، نظام قدرتمند اداری و سازمانی حاکم بوده و از حیث امنیت در سطح مناسبی باشد. به طور خلاصه، هرچه مقوله‌های اقتدار ملی یک کشور قوی‌تر باشد، سیاست‌های رقابتی آن کشور موفق‌تر است. افزون بر آن، سیاست‌های رقابتی اختصاصی باید به موازات اقدامات عمومی و به عنوان مکمل آن صورت گیرد تا ضمن تسهیل و ترویج رقابت، رفتارهای ضدرقابتی و اثرات آن را به حداقل برساند.

در خصوص کارایی سیاست‌های رقابتی فراملی و بین‌المللی چند نکته مهم وجود دارد: اولاً بورس‌های بین‌المللی مهم انرژی، اغلب در کشورهای مصرف‌کننده انرژی واقع شده است و ظاهراً کشورهای تولیدکننده، کمتر توانسته‌اند از این ابزار بهره‌گیرند. برخی از کشورهای تولیدکننده نفت که به تازگی اقدام به تأسیس بورس انرژی کرده‌اند، چندان موفق نبوده‌اند. البته برخی از مشتقات نظیر سوآپ فوایدی را برای این کشورها دربر داشته است. ثانیاً در خصوص تدابیر سیاسی، کشورهای قدرتمند جهان کمتر حاضر شده‌اند از مواضع خود کوتاه بیایند و با سایرین همراه شوند. برخی از تدابیر سیاسی نیز که در ابتدا از راه‌حل‌های مقابله با رفتارهای ضدرقابتی محسوب می‌شدند، شکل تفریط به خود گرفته و رفته‌رفته خود تبدیل به اقدامی ضدرقابتی شده‌اند. ثالثاً معاهده منشور انرژی نیز که در ظاهر تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی را گرد هم آورده، حداقل در مورد سوخت‌های فسیلی، در عمل چندان موفق نبوده است؛ زیرا در حال حاضر کشورهای تولیدکننده عمده انرژی، صرفاً عضو ناظر این معاهده هستند و در نتیجه الزام حقوقی به پذیرش تکالیف منشور ندارند. آنچه امیدوارکننده است، نزدیکی طرفین بازارهای انرژی به یکدیگر است؛ امری که تصور آن در گذشته بسیار دشوار می‌نمود.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. اسکینی، ربیعا، *داوری بین‌المللی*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۰.
۲. اسکینی، ربیعا، *مباحثی از حقوق تجارت بین‌الملل*، تهران: نشر دانش امروز، ۱۳۷۱.
۳. امور حقوقی شرکت ملی نفت ایران، *مجموعه قوانین و مقررات نفت، گاز و پتروشیمی*، جلد ۳، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۴. آذری، مصطفی، *بورس نفت ایران*، تهران: موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۱۳۸۶.
۵. درخشان، مسعود، *اقتصاد انرژی*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۰.
۶. درخشان، مسعود، *مشتقات و مدیریت ریسک در بازارهای نفت*، تهران: موسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، ۱۳۸۳.
۷. رشوند، مهدی، *حقوق رقابت در فقه امامیه حقوق ایران و اتحادیه اروپا*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۸.
۸. سازمان بهینه‌سازی مصرف سوخت کشور، *وزارت انرژی ایالات متحده آمریکا؛ برنامه‌های تحقیق، توسعه و آمادگی نفت و گاز*، تهران: سازمان بهینه‌سازی مصرف سوخت کشور، ۱۳۸۲.
۹. شورای جهانی انرژی، *انرژی برای جهان فردا*، مترجم: داریوش فروغی، تهران: کمیته ملی انرژی ایران، ۱۳۷۵.
۱۰. گروه توسعه سیاست ملی انرژی ایالات متحده، *سیاست ملی انرژی*، تهران: سازمان بهینه‌سازی مصرف سوخت کشور، ۱۳۸۲.
۱۱. ملائی، مهدی، *جلوه‌های حقوقی*، جلد ۲، گرگان: انتشارات نوروزی، ۱۳۹۱.
۱۲. ملائی، مهدی، *حقوق رقابت*، گرگان: نشر نوروزی، چاپ اول، ۱۳۹۹.
۱۳. ملائی، مهدی، *فلسفه ضمانت اجرای قرارداد*، تهران: دانشگاه خوارزمی، ۱۳۹۵.

۱۴. ملائی، مهدی، **حقوق انرژی**، گرگان: نشر نوروزی، چاپ اول، ۱۳۹۹.
۱۵. ملائی، مهدی، **حقوق بیمه**، گرگان: انتشارات نوروزی، ۱۴۰۰.
۱۶. ملائی، مهدی، **حقوق رقابت بین‌المللی انرژی**، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.
۱۷. واریان، هال، **تحلیل اقتصاد خرد**، ترجمه رضا حسینی، تهران: نشر نی، چاپ چهارم، ۱۳۸۸.
- مقاله**
۱۸. باقری، محمود و علی محمد فلاح‌زاده، **مبانی حقوق عمومی حقوق رقابت**، مجله مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۳۹، ۱۳۸۸، شماره ۳، صص ۶-۸۱.
۱۹. برومند جزی، شهزاد، **بررسی سهم نظریه بازی‌ها در سیر تحول سیاست‌های رقابتی و صنعتی در اقتصاد صنعتی**، فصلنامه برنامه ریزی و بودجه، ۱۳۹۸، شماره ۲۴(۱)، صص ۱۵۲-۱۳۵.
۲۰. حسنتاش، غلامحسین، **کنکاشی در ایده امنیت تقاضای انرژی**، ماهنامه اقتصاد انرژی، ۱۳۸۶، شماره ۹۲، صص ۹۰-۱۱۱.
۲۱. حسینی، شمس‌الدین، **سیاست رقابتی و قانون رقابت**، مجله اتاق بازرگانی، ۱۳۸۲، شماره ۲، صص ۱۴-۲۹.
۲۲. درخشان، مسعود، **اوپک و منافع ملی**، مجلس و پژوهش، تهران، ۱۳۸۲، شماره ۳۴، صص ۱۸۹-۲۳۴.
۲۳. درخشان، مسعود، **منافع ملی و سیاست‌های بهره‌برداری از منابع نفت و گاز**، مجلس و پژوهش، تهران، ۱۳۸۱، شماره ۳۴، صص ۱۳-۶۵.
۲۴. رستمی، ولی و ایام کمرخانی، **رقابت، مالیات ستانی و ارتقای کیفی خصوصی‌سازی**، برنامه‌ریزی و بودجه، ۱۳۹۵، شماره ۱۳۳، صص ۱۵۷-۱۷۱.
۲۵. روحانی، حسن، **آینده نفت و گاز کشور و نوع رابطه با جهان**، همایش نفت و سیاست خارجی، تهران، ۱۳۸۸، صص ۳۲-۵۱.

۲۶. شیخ الاسلامی، عباس و امید ابراهیمی، **ارزیابی حقوقی ساختار سازمانی و کارکردهای شورای رقابت**، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، دوره ۴۹، ۱۳۸۹، شماره ۳، صص ۶۹۵-۷۱۵.
۲۷. صدراپی جواهری، احمد، **مقدمه‌ای بر اصول سیاست رقابتی**، مجله اقتصادی، ماهنامه بررسی مسایل و سیاست‌های اقتصادی، ۱۳۹۰، شماره ۱۱(۹)، صص ۱۸۱-۱۹۰.
۲۸. طجرلو، رضا و محمدعلی کرباسیون، **حاکمیت قانون و کارایی در نظام حقوق رقابت ایران**، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، دوره ۴۷، ۱۳۹۶، شماره ۴، صص ۹۷۹-۹۹۴.
۲۹. لالی، رضا و پوریا معقولی، **حداکثرسازی جذب منابع مالی بخش خصوصی در توسعه شبکه‌های انتقال انرژی الکتریکی**، نشریه انرژی ایران، ۱۳۹۶، شماره ۲۰ (۱)، صص ۱۲-۲۳.
۳۰. مصری نژاد، ش، **آزادسازی تجاری و رقابت‌پذیری بین‌المللی در ایران: کاربرد مدل تعادل عمومی قابل محاسبه (CGE)** مطالعات اقتصاد بین‌الملل ۱۳۸۹، ۲۱، شماره (۲) (پیاپی ۳۷)، صص ۱۰۱-۱۱۶.
۳۱. مطهری، علی‌اکبر، مجید احمدیان، زهرا عابدی و حمیدرضا غفارزاده، **ارزیابی اقتصادی بهره‌گیری از نیروگاه‌های بادی در ایران با در نظر گرفتن اثر سیاست آزادسازی قیمت انرژی**، پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران، ۱۳۹۳، شماره (۱۰) ۳، صص ۲۰۰-۱۷۹.
۳۲. معبودی نیشابوری، رضا، سید علیرضا رضایی و سجاد اولادی، **حقوق رقابت در عرصه انرژی؛ با تأکید بر تجربه اتحادیه اروپا و ایران**، مطالعات حقوق انرژی، ۱۳۹۹، شماره (۱) ۶، صص ۲۱۳-۱۹۵.
۳۳. نظری، منتظر، سیمایی صراف، ح، **خصوصی‌سازی شرکت‌های توزیع نیروی برق: بایسته‌های تقنینی و حقوقی**، پژوهش‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انرژی، ۱۳۹۶، شماره ۳(۸)، صص ۶۹-۹۷.

۳۴. وکیلی مقدم، محمد حسین، **حقوق رقابت بین‌الملل، مطالعات حقوق خصوصی**، سال چهل و هفتم، ۱۳۹۶، شماره ۴ (۱۹)، صص ۷۶۳ - ۷۸۱.

ب) منابع عربی

۳۵. ابن منظور، ابو الفضل و محمد بن مکرم، جمال الدین، **لسان العرب**، جلد ۱، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ه.ق.

۳۶. ابو الحسین، احمد بن فارس بن زکریا، **معجم مقاییس اللغة**، جلد ۲، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۴۰۴ ه.ق.

۳۷. جزری، ابن اثیر، مبارک بن محمد، **النهاية في غريب الحديث و الأثر**، قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۴۰۸ ه.ق.

۳۸. جوهری، اسماعیل بن حماد، **الصحاح - تاج اللغة و صحاح العربیة**، جلد ۱، بیروت: دار العلم للملایین، ۱۴۱۰ ه.ق.

۳۹. صاحب بن عباد، کافی الکفاه، اسماعیل بن عباد، **المحیط فی اللغة**، جلد ۵، بیروت: عالم الکتاب، ۱۴۱۴ ه.ق.

۴۰. فراهیدی، خلیل بن احمد، **کتاب العین**، جلد ۵، قم: نشر هجرت، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ه.ق.

۴۱. فیومی، احمد بن محمد مقری، **المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی**، جلد ۱، قم: منشورات دار الرضی، ۱۴۰۸ ه.ق.

۴۲. طریحی، فخر الدین، **مجمع البحرین**، جلد ۳، تهران: کتابفروشی مرتضوی، ۱۴۱۶ ه.ق.

ج) منابع انگلیسی

Books

43. Bailey, Gunn, ormerod, *modern English legal system*, 3 edition, London, 1996.

44. Finn, p. *Essays in equity the law book company limited*, Sydney, 1985.

45. fusaro, p.c. *energy risk management*, MCGraw – hill, new York, 1998.

46. john mcghee, *snells equity*, sweet & Maxwell, London, 2005.

47. Kenneth, D. G., Caroline J. & E. L. Lynk, *Industrial Organization: Competition, Growth and Structural Change*, 4th Edition, Taylor & Francis Group, 1992.
48. Martin & Harold ,greville hanbury, *modern equity*, sweet & Maxwell, London, 1993.
49. Peter, Davis & Eliana Garces, *Quantitative Techniques for Competition and Antitrust Analysis*, Princeton University Press, 2010.
50. Warrick, J.B. Wisconsin, *energy forum*, sept, 1999.
51. Weron, A. R. Weron , *Power exchange: risk managemene strategies*, CIRE, Wroclaw, 2000.

Articles

52. Albers, Michael , “Energy Liberalization and EC Competition Law ”, *Fordham International Law Journal*, Volume 25, Issue 4 ,2001.
53. Aslani ,Alireza, Naaranoja, Marja, “Energy diversification in Finland: achievements and potential of renewable energy development ”, *International Journal of Sustainable Energy*, Volume 32, 2013.
54. Baumol, W.J., "Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure", *American Economic Review*, Vol. 72, 1982.
55. Demarigny, Fabrice , “Independent administrative authorities in France and the case of the French Council for Competition ”, *Imprint Routledge, st Edition*, 1996.
56. Del Castillo-Mussot, Marcelo, Jorge A. Montemayor-Aldrete, Jeb Sprague-Silgado, and Alfredo de la Lama Garcia. “Global Capitalism and the Neoliberal Privatization of Energy Reserves: A Mexico Case Study ”, *Perspectives on Global Development and Technology* 17, no. 1-2 ,2018.
57. Eyre, N. “A golden age or a false dawn? Energy efficiency in UK competitive energy markets”. *Energy policy*, 26(12), 1998.
58. Hancher, Leigh and de Hauteclouqu, Adrien, “ Manufacturing the EU Energy Markets: The Current Dynamics of Regulatory Practice ”, *European University Institute*, Florence Robert Schuman Centre for advanced studies loyola de palacio programme on energy policy, 2010.
59. Hayden Lesbirel, “Diversification and Energy Security Risks: The Japanese Case ”, Published online by *Cambridge University Press: 2004*.
60. Hobér ,Kaj, “Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty ”, *Journal of International Dispute Settlement*, Volume 1, Issue 1, February 2010.

61. Jacobsson, S., & Lauber, V. "The politics and policy of energy system transformation, explaining the German diffusion of renewable energy technology". *Energy policy*, 34(3), 2006.
62. Jupe, Robert. "The privatization of British Energy: Risk transfer and the state." *Accounting, Organizations and Society* 37, no. 2, 2012.
63. Konoplyanik, Andrey, Walde, Thomas, "Energy Charter Treaty and its role in international energy", *Journal of energy & natural resources law*, Vol 24, No 4, 2006.
64. Liu, Chang, Feng Li, Lai-Peng Ma, "Advanced Materials for Energy Storage", *Advanced energy Materials*, Vol22, 2010.
65. Liu, W. Q., Gan, L., & Zhang, X. L. "Cost-competitive incentives for wind energy development in China: institutional dynamics and policy changes". *Energy Policy*, 30(9), 2002.
66. Maria, Salerno, Francesco, "The Competition Law-ization of Enforcement: The Way Forward for Making the Energy Market Work?", *European University Institute*, Florence Robert Schuman Centre for advanced studies Florence School of Regulation, 2007.
67. Mayer, Richard, Kenneth, "With the stroke of a pen: Executive orders and presidential power", *princeton university press*, 2001.
68. Michell, Paul, "Litigation and the Competition Act: Procuring Anti-Competitive Effects through Public Process", *HeinOnline*, Can. LJ, 1996.
69. Mills, Evan, "The insurance and risk management industries: new players in the delivery of energy-efficient and renewable energy products and services", *Energy Policy*, Volume 33, Issue 3, February 2003.
70. Mills, Evan, "Risk transfer via energy-savings insurance", *Energy Policy*, Volume 31, Issue 3, February 2003.
71. Richard B. Jones and David R. Tine, "Quantifying the Financial Value of Insurance for Energy Savings Projects", *Study on Energy Efficiency in Buildings*, 2014.
72. Rutledge, I. "New Labour, energy policy and 'competitive markets'". *Cambridge Journal of Economics*, 31(6), 2007.
73. Scholz, Ulrich and Purps, Stephan, "The Application of EC Competition Law in the Energy Sector", *Journal of European Competition Law & Practice*, Vol. 1, No. 1, 2010.
74. Thomas, S. "Competitive energy markets and nuclear power: Can we have both, do we want either?". *Energy policy*, 38(9), 2010.

75. Voigt, C. C., Lehnert, L. S., Petersons, G., Adorf, F., & Bach, L. "Wildlife and renewable energy: German politics cross migratory bats". *European Journal of Wildlife Research*, 61(2), 2015.
76. Wisniewski Jaroslaw, "EU Energy Diversification Policy and the Case of South Caucasus" ,*Political Perspectives* , Volume 5 (2), 2011.

(د) منابع فرانسوی

77. Daniel Mainguy , *Droit de la concurrence* , paris, litec, 2010.
78. Laurence Nicolas, Vullierme, *Droit de la concurrence*, paris, Vuibert, 2008.